

MINISTÈRE DE LA RÉGION DE
BRUXELLES-CAPITALE

ARRÊTÉ DU GOUVERNEMENT DE LA
RÉGION DE BRUXELLES-CAPITALE
ENTAMANT LA PROCEDURE DE
CLASSEMENT COMME SITE DE L'ASSISE DE
LA GRAND-PLACE A 1000 BRUXELLES

Le Gouvernement de la Région de Bruxelles-
Capitale,

Vu l'ordonnance du 4 mars 1993 relative à la
conservation du patrimoine immobilier,
notamment l'article 18 ;

Vu la demande du collège des bourgmestre et
échevins de la Ville de Bruxelles, émis en
séance du 26 janvier 2001 sollicitant le
classement comme site de l'assise de la
Grand-Place à 1000 Bruxelles ;

Vu l'avis de la CRMS émis en séance du 21
mars 2001 ;

Sur la proposition du Ministre-Président du
Gouvernement de la Région de Bruxelles-
Capitale et du Secrétaire d'Etat chargé des
Monuments et Sites,

ARRETE

Art. 1. - Est entamée la procédure de
classement comme site de l'assise de la
Grand-Place à 1000 Bruxelles en raison de
son intérêt archéologique, historique et
esthétique, précisé dans l'annexe I du
présent arrêté.

Art. 2 - La zone de protection relative à
l'ensemble décrit dans l'article 1er comprend
l'ensemble des parcelles et des voiries
reprises dans le périmètre délimité sur le plan
figurant à l'annexe II du présent arrêté.

MINISTERIE VAN HET BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK GEWEST

BESLUIT VAN DE BRUSSELSE
HOOFDSTEDELIJKE REGERING HOUDENDE
INSTELLING VAN DE PROCEDURE TOT
BESCHERMING ALS LANDSCHAP VAN DE
BODEMLAAG VAN DE GROTE MARKT TE
1000 BRUSSEL

De Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

Gelet op de ordonnantie van 4 maart 1993
inzake het behoud van het onroerende
erfgoed, inzonderheid op het artikel 18 ;

Gelet op de vraag van het college van
burgemeester en schepenen van de Stad
Brussel geformuleerd tijdens de zitting van 26
februari 2001, om de bescherming als
landschap van de bodemlaag van de Grote
Markt te 1000 Brussel ;

Gelet op het advies van de KCML, uitgebracht
tijdens haar zitting van du 21 mars 2001 ;

Op de voordracht van de Minister-Voorzitter
van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering en
van de Staatssecretaris belast met
Monumenten en Landschappen,

BESLUIT

Art. 1. - Wordt ingesteld de procedure tot
bescherming als landschap van de bodemlaag
van de Grote Markt te 1000 Brussel, wegens
haar archeologische, historische en
esthetische waarde zoals nader bepaald in
bijlage I van dit besluit.

Art. 2 - De vrijwaringszone met betrekking
tot het in artikel 1 vermelde geheel omvat
het geheel van de percelen en de wegen,
evenals gedeelten van de percelen en de
wegen opgenomen in de omtrek zoals
afgebakend op het plan van bijlage II van dit
besluit.

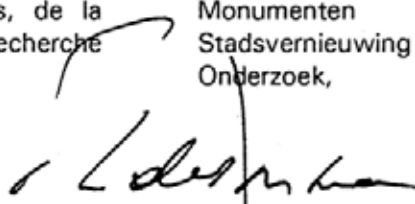

Art. 3. - Le ministre qui a les monuments et sites dans ses attributions est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Bruxelles, le 20 -09- 2001

Par le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale,

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale chargé des Pouvoirs locaux, de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et Sites, de la Rénovation urbaine et de la Recherche scientifique,

François -Xavier de DONNEA,

Le Secrétaire d'Etat à la Région de Bruxelles Capitale, chargé de l'Aménagement du Territoire des Monuments et Sites et du Transport rémunéré des personnes,

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen en Bezoldigd Vervoer van Personen,

Willem DRAPS

Art. 3. - De minister bevoegd voor de monumenten en landschappen, is belast met de uitvoering van dit besluit.

Brussel, 20 -09- 2001

Door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering belast met Plaatselijke Besturen, Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Wetenschappelijk Onderzoek,

Copie certifiée conforme
27 -11- 2001
Voor eensluidend afschrift

CHANCELLERIE

Gilles CLARKE-BOLLE
KANSELARIJ

ANNEXE I A L'ARRETE DU GOUVERNEMENT DE LA REGION DE BRUXELLES
CAPITALE ENTAMANT LA PROCEDURE DE CLASSEMENT COMME SITE DE L'ASSISE
DE LA GRAND-PLACE A 1000 BRUXELLES

Description sommaire

De plan rectangulaire légèrement irrégulier, la Grand-Place¹ de Bruxelles est relativement longue (environ 108 m) et affiche une largeur maximale de 40 m. Elle est bordée par 5 îlots de maisons (îlots n° 1 à 7, n° 8 à 12, n° 12A à 19, n° 20 à 28 et n° 34 à 39) et par deux bâtiments imposants : l'Hôtel de Ville au sud-ouest et la Maison du Roi au nord-est. Dès l'origine, sept rues² débouchent sur la Place de manière asymétrique. Ces rues, relativement étroites, ne perturbent en rien le caractère fermé de la Grand-Place³. La forme de celle-ci a cependant évolué au cours des siècles, suite aux divers réalignements et aux modifications successives. Elle n'a été fixée définitivement qu'à la reconstruction qui suivit le bombardement de 1695. La place est pavée (pavés de granit, correspondant au format du pavé de Bruxelles : 9 x 13 cm) et bordée de trottoirs.

Aux fonctions anciennes de centre géographique, économique et politique de la ville, la Grand-Place a surtout aujourd'hui une fonction d'animation (spectacles divers) et de tourisme. Mais ce pôle d'attraction conserve néanmoins toute sa portée symbolique : à l'histoire séculaire du site s'ajoutent la qualité architecturale des bâtiments qui l'entourent, la fonction importante en tant que lieu public et de rassemblement, lieu d'échanges commerciaux, lieu de marchés et de représentations...

Le sous-sol de la Grand-Place n'a été fouillé qu'occasionnellement. Les seuls résultats connus aujourd'hui indiquent la présence de trois pavements successifs. En effet, le niveau originel du sol de la place se situait environ 1,20 m ou 1,30 m plus bas que celui de la voirie actuelle : des fouilles entreprises sous la direction de l'archiviste de la Ville G. Des Marez, au début du XXème siècle⁴, ont permis de retrouver les traces du pavage primitif composé de moellons de grès : ce pavement remonterait au XIème-XIIème siècle. Un niveau intermédiaire (grès rougeâtre), appartenant au XVème siècle, se trouve 60 cm en dessous du pavement actuel. La trace du bombardement de 1695 peut également se lire dans l'analyse du sous-sol de la Grand-Place : une couche de terre noirâtre mêlée de charbon de bois et de fragments de briques se situe à 30 ou 40 cm sous le niveau actuel⁵.

¹ La Grand-Place ne répond à cette appellation que depuis les années 1777-1789 : auparavant, elle s'appelait Nedermerckt ou Marché inférieur.

² Rue Chair et Pain, rue des Harengs, rue de la Colline, rue des Chapeliers, rue de l'Etoile (nom usité jusqu'en 1851 ; la rue est ensuite devenue rue de l'Hôtel de Ville pour finalement prendre le nom de rue Charles Buls), rue de la Tête d'Or et rue au Beurre.

³ Différents projets avaient souhaité élargir certaines rues et modifier les perspectives ; aucun projet n'a finalement abouti. Par exemple, la maison de l'Etoile avait été démolie en 1853, afin d'agrandir la rue menant à la Grand-Place. Cette maison a été reconstruite à la fin du XIXème siècle, pour justement préserver le caractère fermé de la place.

⁴ En 1911, lors de travaux de canalisation, deux tranchées ont été creusées, permettant d'effectuer une première coupe stratigraphique de la Grand-Place (cfr. G. DES MAREZ, *Guide illustré de Bruxelles. I. Monuments civils*, 1928, p. 38). Ces travaux ont été une des rares occasions de mieux connaître ce sous-sol.

⁵ Cette dernière information a été relevée en 1981, également dans le cadre de travaux de canalisation. Des fouilles systématiques n'ont cependant jamais été réalisées dans le

La Grand-Place, aujourd'hui vide de tout monument sculpté, était au XIVème siècle ornée d'une fontaine gothique, remplacée ensuite par une fontaine de style Renaissance qui disparut en 1767. En 1864, une fontaine surmontée des statues des comtes d'Egmont et de Hornes fut installée avant d'être démenagée au parc du Petit Sablon, à l'occasion de la reconstruction de la Maison du Roi. A la fin du XIXème siècle, un kiosque occupait le centre de la place.

L'Hôtel de Ville et la Maison du Roi ont été classés dans leur totalité par un A.R. daté du 05/03/1936. Les maisons bordant la place sont classées (façade et toiture) depuis 1977 (A.R. du 19/04/1977). L'ensemble de la Grand-Place a été inscrit sur la liste du patrimoine mondial de l'Unesco en décembre 1998.

Historique

Situé le long de l'ancienne voie marchande qui traversait la ville, le *Nedermerckt* ou *Marché inférieur* était originellement une zone marécageuse entourée de bancs de sable. Ce terrain en pente (légère déclivité d'est en ouest) de la rive droite de la Senne fut asséché dans le courant du XIème ou du XIIème siècle. Peu à peu, différents commerces et habitations, en bois ou en pierre (*steen*en), s'établissent sur la place. Au XIIIème siècle, un premier complexe économique (Halles au Pain, au Drap et à la Viande) est érigé. Dans la 2ème moitié du XIVème siècle, une Halle consacrée uniquement à la vente du drap est construite au sud de la place.

La place devient bien vite un centre politique important : les services communaux s'y installent au début du XIVème siècle et la construction de l'Hôtel de Ville est entamée au XVème siècle. Jusqu'à la fin du XIVème siècle, la place, entourée de constructions variées, adopte un tracé irrégulier. Ensuite, son périmètre se régularise peu à peu, notamment avec la construction de l'Hôtel de Ville au XVème siècle et de la Maison du Roi au siècle suivant. Les fonctions économique et politique de la Grand-Place sont dès lors définies.

Le bombardement du centre de Bruxelles en 1695 laisse une Grand-Place ruinée. Seuls subsistent les murs et la tour de l'Hôtel de Ville, la carcasse de la Maison du Roi et des pans des murailles des maisons du côté ouest, à savoir l'îlot n° 1 à 7. Au lendemain du bombardement, les maisons sont donc presque intégralement reconstruites, donnant à la place l'unité et la richesse architecturale que nous lui connaissons aujourd'hui.

Vers 1850, suite aux dégradations subies depuis la fin du XVIIIème siècle par les maisons bordant la place, la Ville de Bruxelles, prenant enfin conscience de la valeur historique et monumentale de ce lieu, entreprend la restauration des façades. Longuement préparé, ce projet sera finalement mis en œuvre de manière cohérente à partir des années 1880, grâce à la volonté du bourgmestre Charles Buis de «donner à la Grand-Place l'éclat que nos ancêtres avaient rêvé de lui donner»⁶. Des campagnes de restauration sont entreprises entre 1882 et 1920. La Ville décide également la démolition et reconstruction

cadre d'une analyse scientifique du sous-sol de la Grand-Place (cfr. CABUI, Y., DEMETER, S., *Atlas du sous-sol archéologique de la Région de Bruxelles*, vol. 10.2., *Bruxelles - Pentagone. Découvertes archéologiques*, Bruxelles, 1997, p.24-25.). On ne sait donc pas si, à l'origine, des bâtiments ont occupé la place ou si elle a, dès le départ, fonctionné en tant qu'espace vide.

⁶ C. BUIS, *Congrès international des architectes*, Bruxelles, 1897, p. 82.

totale de la Maison du Roi. Depuis, la Grand-Place a connu quelques restaurations sporadiques, les transformations ayant surtout concerné les intérieurs des maisons.

Il faut cependant citer la restauration de l'Hôtel de Ville et de sa flèche (1989 - 1998), ainsi que le nettoyage récent des façades de la Maison du Roi (1999).

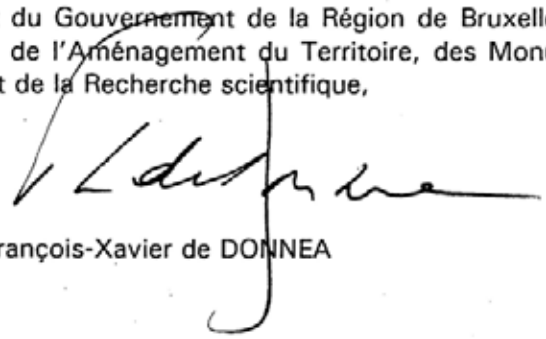
L'intérêt du bien selon les critères définis à l'article 2, 1° de l'Ordonnance du 4 mars 1993 relative à la conservation du patrimoine immobilier :

Intérêt archéologique, historique et esthétique

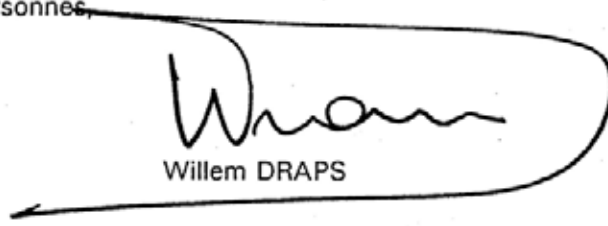
Si l'ensemble des immeubles qui bordent la Grand-Place est déjà sauvegardé, le sol même de ce site mérite également d'être protégé en tant que tel. Outre son intérêt archéologique et historique développé ci-dessus, la qualité esthétique de l'esplanade doit être préservée afin que la Grand-Place conserve son unité et sa cohérence en tant que site.

Vu pour être annexé à l'arrêté du **20-09-2001**

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale et Ministre des Pouvoirs locaux, de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et Sites, de la Rénovation urbaine et de la Recherche scientifique,

François-Xavier de DONNEA

Le Secrétaire d'Etat à la Région de Bruxelles-Capitale, chargé de l'Aménagement du Territoire, de la Rénovation Urbaine, des Monuments et Sites et du Transport rémunéré des personnes,

Willem DRAPS

Copie certifiée conforme
27-11-2001

Voor eensluidend afschrift

CHANCELLERIE

Gilles COAREBOIT

CHANCELLERIE

BIJLAGE I BIJ HET BESLUIT VAN DE BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE REGERING HOUDENDE INSTELLING VAN DE PROCEDURE TOT BESCHERMING ALS LANDSCHAP VAN DE BODEMLAAG VAN DE GROTE MARKT TE 1000 BRUSSEL

Beknopte beschrijving:

De Grote Markt¹ van Brussel vormt een - licht onregelmatige - rechthoek die vrij lang (ongeveer 108 meter) en maximaal 40 meter breed is. Ze wordt omgeven door 5 huizenblokken (nr. 1 tot 7, nr. 8 tot 12, nr. 12A tot 19, nr. 20 tot 28 en nr. 34 tot 39) en twee monumentale gebouwen: het stadhuis ten zuidwesten en het Broodhuis in het noordoosten. Van oudsher lopen er zeven straten² volgens asymmetrische wijze op uit. Deze vrij smalle straten verstoren op geen enkele wijze het gesloten karakter van de Grote Markt³. De vorm van het plein evolueerde in de loop der eeuwen ten gevolge van diverse aanpassingen van de rooilijn en wijzigingen. Pas bij de wederopbouw die na het bombardement van 1695 volgde, werd de vorm definitief vastgelegd. Het plein is geplaveid (granietkasseien met het formaat van de Brusselse kasseisteen: 9 x 13 cm) en omgeven door trottoirs.

De oorspronkelijke functie van de Grote Markt als geografisch, economisch en politiek centrum is afgezwakt en geëvolueerd tot een toeristische trekpleister met plaats voor animatie (diverse evenementen). Toch is ze nog steeds symbolisch geladen: naast haar geschiedenis, bezit ze, dankzij de omringende gebouwen, een architecturale waarde, maar vervult ze ook een belangrijke functie als openbare ruimte, verzamelplaats, handelscentrum, marktplaats en plaats voor evenementen.

De ondergrond van de Grote Markt werd slechts bij gelegenheid onderzocht. De enkele resultaten die deze opgravingen tot nog toe hebben opgeleverd, wijzen op drie opeenvolgende bestratingen. Het oorspronkelijke bodemniveau van het plein bevindt zich ongeveer 1,20 m of 1,30 m lager dan het huidige wegdek. Tijdens opgravingen onder leiding van stadsarchivaris G. Des Marez in het begin van de 20ste eeuw⁴ werden sporen van het oorspronkelijke plaveisel - breukstenen van zandsteen - teruggevonden, die zouden teruggaan tot de 11de-12de eeuw. Een tweede niveau (roodachtige zandsteen) uit de 15de eeuw bevindt zich 60 cm onder de huidige bestrating. De ondergrond van de Grote Markt vertoont ook nog sporen van het bombardement van 1695. Het gaat om een laag

¹ De benaming Grote Markt gaat pas terug tot de jaren 1777-1789: voordien werd ze Nedermerckt genoemd.

² Vlees-en-Broodstraat, Haringstraat, Heuvelstraat, Hoedenmakersstraat, Sterstraat (naam tot in 1851 gebruikt, veranderde daarna in Stadhuisstraat, heden de Karel Bulsstraat), Guldenhoofdstraat en Boterstraat.

³ Verschillende projecten beoogden de verbreding van sommige straten en de wijziging van de perspectieven, maar geen enkel werd uiteindelijk uitgevoerd. Zo vond in 1853 de afbraak van het huis *de Sterre* plaats om de Karel Bulsstraat te verbreden. Het pand werd echter heropgebouwd, net om het gesloten karakter van de Grote Markt te behouden.

⁴ De twee sleuven die tijdens kanalisatiewerken in 1911 gegraven werden, lieten een eerste stratigrafische doorsnede van de Grote Markt toe (cf. G. DES MAREZ, *Guide illustré de Bruxelles. I. Monuments civils*, 1928, p. 38). Deze werken waren één van de zeldzame gelegenheden om de ondergrond te verkennen.

donkergekleurde aarde, vermengd met houtskool en fragmenten van baksteen, die 30 of 40 cm onder het huidige niveau ligt⁵.

Hoewel de Grote Markt heden geen enkel beeldhouwd monument bezit, prijkte er in de 14de eeuw een gotische fontein die later vervangen werd door een exemplaar in renaissancestijl, verdwenen in 1767. In 1864 plaatste men er een fontein bekroond door de beelden van de graven van Egmont en Hoorn. Deze fontein werd naar aanleiding van de wederopbouw van het Broodhuis verplaatst naar het park van de Kleine Zavel. Op het einde van de 19de eeuw werd een kiosk in het midden van de Grote Markt geplaatst.

Het stadhuis en het Broodhuis werden in hun totaliteit beschermd krachtens het K.B. van 05/03/1936. De huizen rond het plein zijn sinds 1977 (K.B. van 19/04/1977) beschermd (gevels en daken). Het geheel van de Grote Markt werd in december 1998 door de Unesco ingeschreven op de Lijst van het Werelderfgoed.

Ontstaansgeschiedenis

De *Nedermerckt* ligt langs een oude handelsweg die door de stad liep. Oorspronkelijk was deze plaats een moerassig, licht hellend gebied (van oost naar west) aan de rechteroever van de Zenne, dat begrensd werd door zandbanken. In de loop van 11de of 12de eeuw werd het moerasgebied drooggelegd. Geleidelijk aan werden er winkels en woningen op het plein gebouwd, van hout of steen (de zogenaamde *steen*en). In de 13de eeuw verscheen een eerste handelscomplex (Brood-, Laken- en Vleeshal). In de tweede helft van de 14de eeuw werd een afzonderlijke Lakenhal opgetrokken aan de zuidkant van het plein.

Het plein ontwikkelde zich al vlug tot een belangrijk politiek centrum: de stedelijke administratie vestigde er zich in het begin van de 14de eeuw en in de 15de eeuw werd er begonnen met de bouw van het stadhuis. Het plein, dat omgeven was door afwisselende bouwwerken, had tot het einde van de 14de eeuw een onregelmatige vorm. Nadien werd de omtrek geleidelijk aan wat regelmatiger, onder meer door de bouw van het stadhuis in de 15de eeuw en van het Broodhuis in de daaropvolgende eeuw. Vanaf toen had de Grote Markt een welomschreven economische en politiek functie.

Het bombardement van het centrum van Brussel in 1695 legde de Grote Markt in de as. Enkel de muren en de toren van het stadhuis, het geraamte van het Broodhuis en muurgedeelten van de huizen aan de westzijde, met name huizenblok nr. 1 tot 7, bleven overeind. De huizen zijn kort na het bombardement bijna volledig heropgebouwd en geven aan het plein zijn huidige architecturale rijkdom en eenheid.

Rond 1850 besliste de stad Brussel de gevels van de huizen rond het plein te restaureren, omdat ze zich bewust werd van de historische en monumentale waarde van het plein. De gevels hadden sinds het einde van de 18de eeuw beschadigingen opgelopen. Aan het project ging een lange voorbereiding vooraf. Vanaf de jaren 1880 ging de restauratie op coherente wijze van start, dankzij de wilskracht van burgemeester Karel Buisson, om "aan de Grote Markt de luister te geven die onze voorouders aan haar droomden te geven". De

⁵ Deze laatste gegevens dateren uit 1981, en kwamen eveneens tijdens kanalisatiewerken aan het licht. De Grote Markt heeft echter nooit systematische opgravingen ondergaan in het kader van een wetenschappelijke analyse van de ondergrond (cf. CABUY, Y. DEMETER, S., *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel*, dl. 10.2., Brussel – Vijfhoek. *Archeologische ontdekkingen*, Brussel, 1997, p. 24-25). Het staat dus niet vast of de Grote Markt oorspronkelijk bebouwd was of als een lege ruimte functioneerde.

restauratiecampagnes vonden plaats tussen 1882 en 1920. De stad besliste eveneens het Broodhuis volledig af te breken en terug op te bouwen. Sindsdien heeft de Grote Markt enkele sporadische restauraties ondergaan en verbouwingen, voornamelijk van het interieur.

Noemenswaardige recente restauraties zijn die van het Stadhuis en de torenspits (1989-1998) en de gevelreiniging van het Broodhuis in 1999.

Waarde van het goed volgens de maatstaven vastgesteld in artikel 2, 1° van de ordonnantie van 4 maart 1993 inzake het behoud van het onroerend erfgoed:

Archeologische, historische en esthetische waarde:

Hoewel de gebouwen rond de Grote Markt al beschermd zijn in hun geheel, verdient ook de bodemlaag zelf van deze site gevrijwaard te worden. Naast de hierboven beschreven archeologische en historische waarde, moet ook de esthetische kwaliteit van het plein behouden blijven, opdat de Grote Markt haar eenheid en coherentie als landschap kan bewaren.

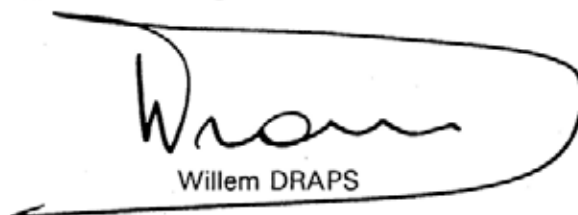
Gezien om te worden gevoegd bij het besluit van **20-09-2001**

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering en Minister van Plaatselijke Besturen, Tewerkstelling, Huisvesting en Monumenten en Landschappen,

François-Xavier DE DONNEA

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen en Bezoldigd Vervoer van Personen,

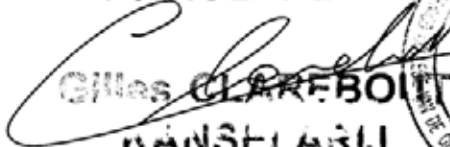
Willem DRAPS

Copie certifiée conforme

27-11-2001

Voor eensluidend attest

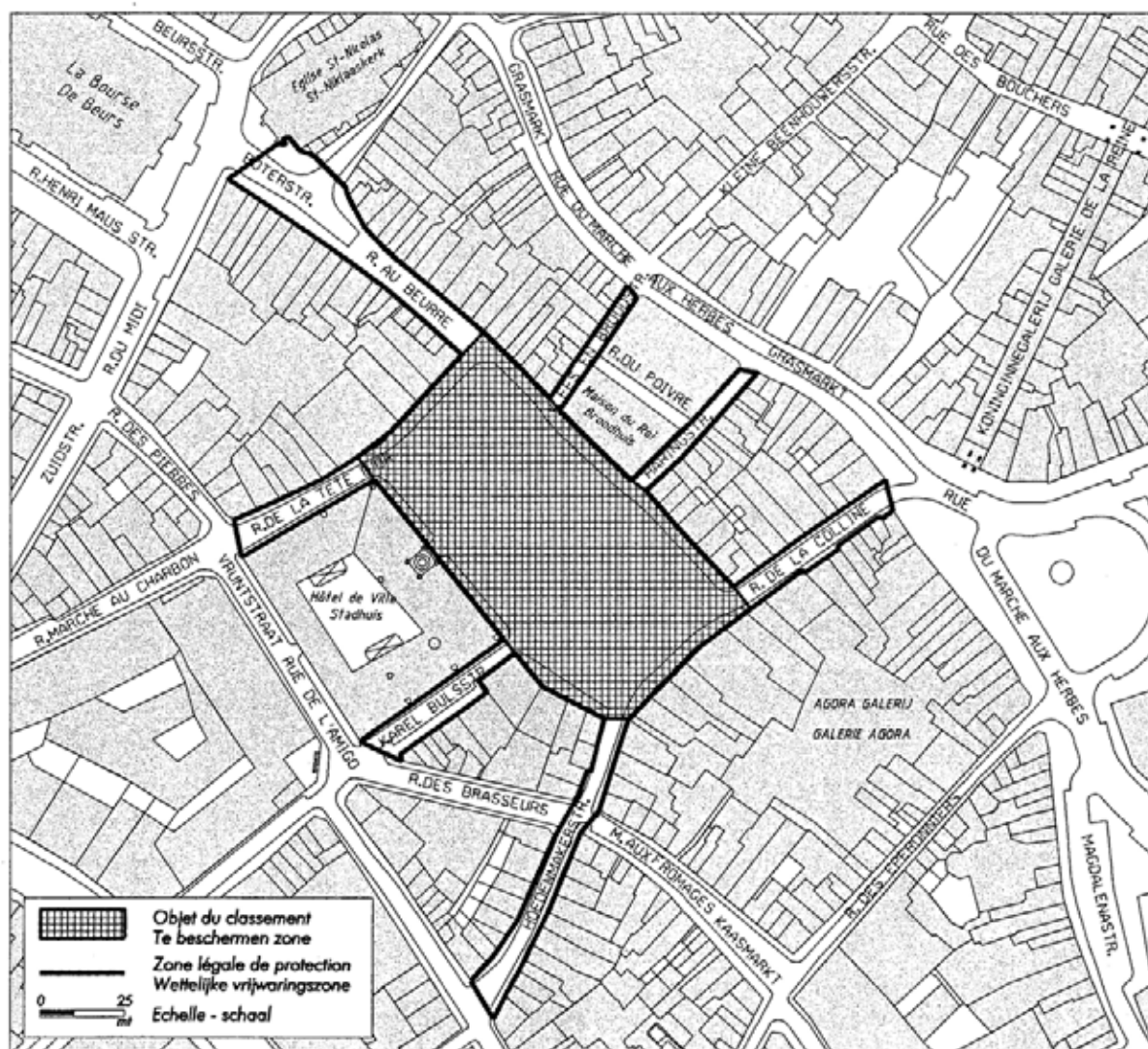
CHANCELLERIE

Gilles CLAREBOIT
KANSELARIJ

BIJLAGE II VAN HET BESLUIT VAN DE
BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE
REGERING HOUDENDE INSTELLING
VAN DE PROCEDURE TOT
BESCHERMING ALS LANDSCHAP VAN DE
BODEMLAAG VAN DE GROTE MARKT TE
1000 BRUSSEL

AFBAKENING VAN DE VRIJWARINGSZONE

20 -09- 2001

Gezien om te worden gevoegd bij het besluit van 20-09-2001

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering, belast met Plaatselijke Besturen, Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Wetenschappelijk Onderzoek,

Francois-Xavier de DONNEA

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen en Bezoldigd Vervoer van Personen,

Copie certifiée conforme

27 -4- 2009

Willem DRAPS

Voor een sluitend antwoord

CHANCELLENIË

~~01124~~ CLAREBOURNE

VANSELAAR, J.